

**ԽՐԱԽՃԱՆՔՆԵՐԻ, ՎԱՅԵԼՔՆԵՐԻ ԹԵՄԱՏԻԿԱԼ
ԲԱՔԻԻ ԴԻՎԱՆՈՒՄ**

***Բանալի բառեր՝ օսմանյան գրականություն, պոեզիա,
գինի, մոտրիվ, սիրային թեմա, գրականագիտություն***

Ռինդ - բանաստեղծ, գազելի վարպետ¹ Բաքիի պոեզիայի առանցքն առավելապես կապված էր հասարակության մեջ իր սոցիալական դիրքի հետ: Նրա դիվանի թեմատիկ համակարգում տեղ են գտել անհոգ խրախճանքների, գինարբուքի, կակաչի դեմքով կարմրաթուշ մատովակի, վարդագույն գինու, վարդի ու կակաչի պես գինու գավի և բուրաստան դարձած գինետների մոտիվները: Բաքիի բանաստեղծական աշխարհը լեցուն է բնության նկարագրություններով, տարվա եղանակների, ծառերի, ծաղիկների գունազարդ բնապատկերներով, սիրեցյալի արտաքին բարեմասնությունների յուրօրինակ ընդգծումներով ու սիրահարի հոգեկան ապրումներով: Բաքիի ստեղծագործություններում կիրառված պատկերավորման եղանակների վերաբերյալ իրարամերժ կարծիքներ են հայտնում խորհրդային, թուրք և եվրոպացի գրականագետները: Խորհրդային գրականագետները, արժևորելով օսմանյան պոեզիայում Բաքիի ունեցած ավանդը, միևնույն ժամանակ նշում են, որ նրան այդպես էլ չհաջողվեց կոտրել նախորդներից ժառանգությունն ստացած «կարծրատիպային կաղապարները»²: Նմանօրինակ կարծիք է հայտնում նաև

¹ Բաքիին համարում են ռինդանե գազելի վարպետ. Նրա գազելները նվիրված են խրախճանքներին, կյանքից հաճույք ստանալու աղերսներին, այդ մասին մանրամասն տե՛ս Dilcin C., Örneklele Türk Şiir Bilgisi, 8. Baskı, Ankara, 2005, s. 110-111:

² Боролина И., О старой турецкой поэзии, Тюркские литературы и фольклор,

անգլիացի արևելագետ Է. Գիբբը՝ ընդգծելով, որ Բաքին մյուս օսմանյան հեղինակների պես կրկնում է պարսից պոեզիայում արծարծվող սիրո, գինու, ծաղիկների ու գարնան մոտիվները, և նրա ստեղծագործությունները զուրկ են յուրօրինակությունից³։ Թուրք գրականագետները որոշ առումով համաձայնում են խորհրդային և եվրոպացի գրականագետների հնչեցրած կարծիքների հետ, իսկ երբեմն էլ փորձում են առանձնահատուկ կերպով ընդգծել Բաքիի պոեզիայի յուրօրինակությունը. «Գալիս է մի պահ, երբ աչքի առջև հայտնվում է վարդանման գավաթը պարզաձև մի ձեռք, որի մեջ արտացոլված են մարդկային դեմք, գույնզգույն ծաղիկներ, նույն պահին վարդի թփերի մեջ թաքնված կոկոն և այլն»⁴։ Հետաքրքրական է նաև թուրք գրող, գրականագետ Ա. Թանփընարի կարծիքն այն մասին, որ հաճախ նկատելի են Բաքիի և Ֆուզուլիի պատկերած միևնույն կերպարների նկարագրական տարբերությունները. «Բաքիի ստեղծած պսպղուն քարերի կողքին տեսնում ենք Ֆուզուլիի խամրած և շատ հաճախ գույնն ու փայլը կորցրած մի լույս, քանզի վերջինիս լեզուն աղքատ է. Նա անվերջ տխրության, կսկիծի և միայնության մեջ է»⁵։ Հակասական են թուրք գրականագետների կարծիքները Բաքիի զգացական աշխարհի վերաբերյալ։ Ըստ Ի. Էյուբողլուի՝ Բաքին օժտված է խորը զգացմունքայնություն արտահայտելու կարողություններով, մինչդեռ Մ. Քյոփրյուլուն, Ֆուզուլիին և Բաքիին համեմատելիս, ակնարկում է վերջինիս անկեղծությունը, բայց և խորքային զգայականու-

стр. 159, ինչպես նաև նույնի Литература Востока в средние века, Часть 2, Москва, 1970, стр. 423, Гарбузова В., Поэты средневековой Турции, Учебное пособие, Ленинград, 1963, стр. 144.

³ Gibb E., E., A History of Ottoman Poetry , Volume III, London, 1904, p.145-146.

⁴ Eyuboğlu İ., Doğunun ve Batının büyük ustaları. Bâkî, İstanbul, 1972, 191 s. 67.

⁵ Tanpınar A., Fuzulî ve Bâkî, Edebiyat Üzerine Makaleler, İstanbul, 1969, s.155.

թյան բացակայությունը⁶: Ժամանակի օսմանյան պոեզիային բնորոշ է զագելներում, քասիդներում իրարից անկախ բեյթերի առկայությունն ու մեկ ընդհանուր թեմայի բացակայությունը, ինչից զերծ չեն նաև Բաքիի ստեղծագործությունները: Մեկ բանաստեղծության մեջ հաջորդում է մեկը մյուսից տարբեր ու իրարից անկախ մոտիվների մի փունջ, որտեղ բացակայում է տրամաբանական առանցքն ու կապող թելը: Միակ ընդհանրությունը հանգավորման միևնույն համակարգն է⁷: Նմանօրինակ ստեղծագործություններից է Բաքիի **saf saf** ռեդիֆով զագելը, որտեղ, եթե հեռացնենք բեյթերից որևէ մեկը, իմաստային փոփոխություն չի նկատվի. **Müje haylin dizer ol gamze-i fettân saf saf/Gûyiyâ cenge turur nize-güzârân saf saf/ Seni seyr itmek içün reh-güzer-i gül-şende / İki cânibde turur serv-i hırâmân saf saf/ Leşger-i eşk-i firâvân ile ceng itmek içün/ Gönderür mevclerin lücce-i 'ummân saf saf/ Ehl-i dil derd ü gamun ni'metine müstagrak/ Dizilürler keremüñ hvânına mihmân saf saf**⁸ - *Այն գրավիչ հայացքներից թարթիչները կշարվեն⁹, /Մարտնչողի պես կարծես պատերազմի կելնեն,/ Օրորվող նոճիներն էլ վարդաստանի ճանապարհի երկու կողմերում/ Քո գալուստը դիմավորելու համար շարք կկանգնեն,/ Բաց ծովը առատ թափվող արցունքների հետ մարտնչելու համար/ Ալիքները կուղարկի շարք - շարք../ Միրտ ունեցողները քո դարդից ու ցավից խեղդված են,/ Հյուրերն էլ քո բարեհաճ սեղանին շարքերով կնստեն¹⁰*: Այնուամենայնիվ,

⁶ Eyuboğlu İ., նշվ. աշխ., էջ 66, Köprülüzade F., Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi, İstanbul, 1934, s.267.

⁷ Eyuboğlu İ., նշվ. աշխ., էջ 62:

⁸ Küçük S., Bâkî Divanı, Ankara, 1994, s. 177.

<http://ekitap.kulturizmit.gov.tr/dosya/1-128335/h/bakidivanisabahattinkucuk.pdf>

⁹ Հողվածում առկա բանաստեղծությունների տողացի թարգմանությունները մերն են (Ս. Ս.):

¹⁰ Կենսագիրները Բաքիի թաղման արարողության ժամանակ հիշատակում են շեյխ ուլ իսլամի կողմից հնչեցրած այս բանաստեղծության տողերը

չպետք է անտեսել այն հանգամանքը, որ Բաքին ժամանակի բանաստեղծների հետ համեմատության ծիրում փորձել է փոքր-ինչ շեղվել ավանդական պոետիկ համակարգից և գազելները միջնորդավոր կապերով բերել է մեկ զգացմունքային հոգեվիճակի: Նրա դիվանում առկա են նաև ընդհանուր իմաստ արտահայտող գազելներ (*yek-âhenk*, *yek âvâz*): Յուրօրինակ են Բաքիի կիրառած համեմատությունները, փոխաբերությունները, ժողովրդախոսակցական արտահայտությունները, որոնք էլ հաճախ արժանանում են ժամանակակիցների իրարամերժ գնահատականներին¹¹: Ռինդ բանաստեղծն իր պոեզիայում հիմնականում կարևորում էր աշխարհիկ վայելքներն ու խոսում կյանքի անցողիկության մասին: Բաքիի պոեզիայի ուրախ, անհոգ զվարճություններով ու խնջույքներով լի տեսարանները մեծապես տարբերվում էին Ֆուզուլիի խորը, տանջանքներով ու տառապանքներով արտահայտված պատկերներից: Վերջինիս՝ վշտերի մեջ թաղված հերոսը բողոքում է, ընդվզում, իսկ Բաքիինը՝ մասնակից է գինետներում տեղի ունեցող հավաքույթներին՝ անտեսելով կյանքի դժվարությունները, զվարճանում և վայելում է կյանքը¹²: Թուրք գրականագետ Մ. Քյոփրյուլուն ընդգծում է Բաքիի ուրույն, մտացածին աշխարհը, որը հստակ տարբերվում է Ֆուզուլիի, Շեյխ Գալիբի սուրբեկտիվ, վերացական պատկերներից¹³: Այս մասին Ի. Էյուբօղլուն գրում է. «Ֆուզուլիի բանաստեղծություններն ընթերցելիս մարդը ակամայից կարծես հայտնվում է տուփի մեջ, նեղսրտում, իսկ Բաքիի ստեղծագործություններն ընթերցելիս խորը շունչ է քաշում և ամե-

և նշում են և մեկ անգամ ևս ընդգծում, որ այս բանաստեղծությամբ Բաքին քննադատում է իրեն ըստ արժանվույն չգնահատելու համար:

¹¹ Гарбузова В., Поэты средневековой Турции, Учебное пособие, Ленинград, 1963, стр. 145.

¹² Tanpınar A., Fuzuli ve Bâki, Edebiyat Üzerine Makaleler, İstanbul, 1995, s. 153.

¹³ Köprülü F., Edebiyat Araştırmaları N 2, 2. Baskı, Ankara, 2004, s. 477.

նուր նկատում է գեղեցկությունը»¹⁴: Բաքիի ստեղծագործություններում որոշ չափով առկա են ինքնակենսագրական տարրեր: Երիտասարդության տարիներին նա շատ էր սիրում մասնակցել Ստամբուլի տարբեր գինետներում տեղի ունեցող խնջույքներին, անթաքույց հորդորում էր վայելել կյանքը՝ մոռացության տալով աշխարհիկ հոգսերն ու տխրությունը¹⁵: Եվ այս գինետների խրախճանքների ողջ պերճանքի վերաբերյալ մանրամասները տեղ են գտնում նրա գազելներում՝ գերծ չմնալով նաև էպիկուրյան փիլիսոփայական մոտեցումներից. **Sâki zamân-ı 'ayş-ı mey-i hõş-güvârdur/ Bir kaç piyâle nûş idelüm nev-bahârdur/ Bûy-ı nesim ü reng-i gül ü revnak-ı bahâr/ Asâr-ı fazl u rahmet-i Perverdigârdur / Gâfil geçürme fursatı kim bâg-ı 'âlemün/ Gül devri gibi devleti nâ-pây-dârdur / Eyyâm-ı zühd ü mevsim-i zerk u riyâ degül/ Hengâm-ı 'ayş u 'işret ü geşt ü güzârdur/ Zâyi' geçürme 'ömri bu dem künc-i gamda kim / Menzil kenâr-ı bâg u leb-i cûy-bârdur/ Dil zevrakımı lücce-i gamdan hevâ-yı 'aşk/ Elbette bir kenâra atar rûzgârdur/ Bâki nihâl-i ma'rifetün mive-i teri/ Ârif katında bir gazel-i âb-dârdur**¹⁶-*Մատուվա՛կ, ժամանակն է կերուխումի համեղ գինին ըմպելու, / Գարուն է արդեն, էկ մի քանի գալ գինի ըմպենք: / Աստճո բարության, շնորհներից են, / Վաղորդյան քամու բույրը, վարդի գույնն ու գարնան գեղեցկությունը: / Առիթը բաց մի թո՛ղ, քանի որ աշխարհի այգին՝ կյանքը, / Վարդի կյանքի պես անցողիկ է: / Մին բարեպաշտության, ստի և երկերասանիության ժամանակը չէ, / Կերուխումի, զվարճանքի, աջ ու ձախ ման գալու ժամանակն է: / Դու քո կյանքն այս եղանակին տխուր անկյուններում անպետք մի ծախսիր, / Մեր հյուրընկալած վայրը այգու և աղբյուրի անկյունն է: / Միրո քամին, անշու՛շտ, սրտի նավը/ Տխրության ծո-*

¹⁴ Eyuboğlu İ., նշվ. աշխ., էջ 67:

¹⁵ Banarlı N., Banarlı N., Resimli Türk Edebiyatı, İstanbul, 2004, s. 589.

¹⁶ Küçük S., նշվ. աշխ., էջ 143:

*վից մի ափ կնետի:/ Բաքի, նորայթուխ, պայծառ իմաստունների համար գազելը/ Իմացության, հմտության (մարիֆաթի) շիվից պոկված մի պտուղ է: Ինչպես ընդգծում է թուրք գրականագետ Ն. Իփեթթենը. «Այս գազելը ինքնին նորույթ է օսմանյան պոեզիայում, որտեղ բանաստեղծը չի խոսում սիրեցյալի համար կրած տառապանքների, արտասուքի, վշտի մասին ... նա ըմբռնվում է ու հիանում»¹⁷. **Mey içip mest-i müdām olsa aceb mi Bākī/Derd ü gamsız güzerān eyleye bir sāat bul/ -Ձարմանալու ինչ կա, եթե Բաքին մշտապես գինուլցած է, /Անհոգ ու ուրախ անցկացնելու համար մի ժամ էլ դու գտիր... **Ayş ü işret demidir çekme gam-ı devrāni/ Bākiyā gel beri sāgar çekelim rindāne/-Պահն է ուտել-խմելու, հաճույք ստանալու, ժամանակի հոգսը մի քաշիր, / Բաքիի մոտ արի, ռինդի պես միասին գավաթ բարձրացնենք: **Komayıp lāle gibi elden ayağı bir dem/ Mest olup gonce sıfat çāk –i giribān edelim**¹⁸. -Մի պահ եկեք ձեռքից բաց չըռոնենք կակաչանման գավաթը, / Հարբենք, դառնանք ալ կոկոն և մեր շապիկը պատառոտենք¹⁹:*****

Բաքիի պոեզիայում խրախճանքների պարտադիր մասնակիցը մատովակներ (sākī). Նա հաճախ ասոցացվում էր սի-

¹⁷ İpekten H., Bākī, Hayatı, Sanatı, Eserleri, 3. Baskı, Ankara, 1998, s.108.

¹⁸ Kudret C., Divan Şiirinde Üç Büyükler 2. Baki, 4. Basım, İstanbul, 1985, s. 82, 52, 86.

¹⁹ Ղուրանի 12-րդ սուրայի (12:25, 12:26) Յուսուֆի ու Ջուլեյհայի պատմությունից է, որտեղ անպատասխան սիրուց վրեժխնդրությամբ լցված Ջուլեյհան պատառոտում է շապիկն ու անմիջապես Յուսուֆին մեղադրում իր դեմ ոտնձգության մեջ, տե՛ս u *Коран, Перевод с арабского языка Саблукова Г., репринт. Воспроизведение изд. 1907 г., Том 1, Москва, 1990, стр. 435*: Մանաստիպ մոտիվ ենք տեսնում նաև Հաֆեզի հայտնի *Agar ān tork-e Širāzi* գազելում, **Man az ān hosn-e ruzafzun ke Yusof dāšt dānestam Ke ‘eşq az perdeye ‘esmat borun ārad Zoleyxā rā**, երբ Ջուլեյհան հանկարծ տեսավ գեղեցկությունը Հովսեփի/ Նա էլ ցնցվեց սիրո ուժից, նետեց քողը պարկեշտության, այդ մասին տե՛ս u *Hāfez-e Širāzi, Divān-e kāmel, Tehrān, ent. Tūs, 2009, s. 28*, ինչպես նաև Կոզմոյան Ա., Պարսից պոեզիայի ընտրանի, Երևան, 2004, էջ 31,58:

րեցյալի կերպարի հետ²⁰: Բաքին մատովակին նմանեցնում էր ալ շուրթերով վարդի կամ կակաչի, զինետունը համեմատում էր վարդաստանի և Քաաբայի, իսկ զինու գավաթից թափվող հեղուկը՝ Ջեմզեմի²¹ ջրերի հետ: Նաև մատովակին անընդմեջ խնդրում էր վարդի թերթիկ հիշեցնող գավաթը մոտեցնել իր շուրթերին ու պարզնել այդ անմոռանալի հաճույքը: Նմանատիպ աղերսներ մենք տեսնում ենք Ահմեդ փաշայի և Հայալիի տողերում, որտեղ զինետունը նմանեցնում են վարդաստանի, իսկ մատովակին՝ այգեպանի (**Bezm-i mey bir gülsitāndur anda sākî bāğ-bān**)²²: **Sākīya kalmaz imiş çünki bu sohbet bākī/Mey-i gül –gün içelim bāde-i cennet bākī**²³- *Մատովակի հետ այս գրույցը կարծես անվերջ է/ Եկեք վարդագույն զինին ըսպենք, դրախտի զինին անմահ է: Sākî mey –i Bākīyi getir bezme safā ver/ Çün kār –ı cihan ākībet –ül- emr fenādır*²⁴- *Մատովա'կ, Բաքիին զինի' բեր, հաճո'յք պարզկիր./ Քանզի ի վերջո սին է աշխարհի էությունը: Bākīyâ ayş-ı bahâr eyler idük meclisde/ Sākî-i lâle-'izâr u mey-i gül-fâm olsa*²⁵- *Բաքիի համար մեջլիսում գարուն կլիներ,/ Եթե լինեին կակաչի պես կարմրաթուռ մատովակն ու վարդագույն զինին:/ Sākīyâ ritli-girân eksük gerekmez aradan/ Yahşı ağırılanmak ister hāsılı mihman –ı ıyd*²⁶ - *է'յ մատովակ, հսկա գավաթները չպետք է պակասեն,/ Հյուրերն էլ, ահա, արժանի ընդունելություն կուզեն: Künc-i mey-hāne ile gūşe-i gül-şen birdür./ Sākî –i lâle –izâr –u mey –i gül –fām olsa*²⁷... –*Գինետան ու վարդաստանի անկյունները մեկ կլինեն, եթե կակաչի պես կարմրաթուռ մատո-*

²⁰ Pala İ., Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, İstanbul, 2004, s. 387.

²¹ Մեքքայում Քաաբայի մոտ գտնվող սուրբ ջրհորի անվանումը:

²² Andrews W., Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı, çev. Güney T., İstanbul, 2001, s. 197.

²³ Ergun N., Bakî. Hayatı ve şiirleri, İstanbul, 1935, s. 198.

²⁴ Kudret C., Divan Şiirinde Üç Büyükle 2. Bakî, 4. Basım, İstanbul, 1985, s.128.

²⁵ Küçük S., նշվ. աշխ., էջ 277.

²⁶ İpekten H., նշվ. աշխ., էջ 92.

²⁷ Küçük S., նշվ. աշխ., էջ 266.

վակն ու վարդագույն գինին լինեն: **Tutsa cām- ı bāde-i gülgünü verd-i ter gibi/ Sāid –i sākī olur şāh –ı gül-i ahmer gibi**²⁸.- Եթե ձեռքում պահի կարմիր գինու գավաթը վարդի թերթի պես,/ Մեծ մատովակ կդառնա սուլթան կարմիր վարդի պես: **Ey sākīnān-ı mey –gede tutman gönülde gam/ Bezm-i safāda cām-ı mey- ergavān tutun**²⁹.- Դու, որ գինետանն ես թաքցնում արտիդ տիրությունը,/ Խրախճանքի ժամին ամուր բռնի՞ր գավն արձվանի գինու: **Bākī gedā-yı mey-gede-i aşk olup yine/ Bezm-i gamından ol sanemün sagar isterin**³⁰. –Բաքին կրկին սիրահարվեց գինետան մուրացկանին,/ Տխուր զրույցից միայն կզերադասի այն պաշտելիի գավաթը: **Ferāgat güzel sevmeden tevbe meyden/ Zehî rey-i bātil zehî fikr-i fāsīd**³¹.- Գեղեցիկ սիրուց հրաժարվել, գինու համար զոջալ.../ Սա ի՞նչ դատարկամտություն է, սա ի՞նչ ցնորամտություն է.. **Bākī yine mey içmeğe and içti demişler/ Dīvāne midir bāde dururken içe andı**³². - Ասում են, թե Բաքին կրկին երդվել է գինի չխմել,/ Խելագարություն չէ՞ նման երդում տալը, եթե կարելի է գինին խմել: **Bākīyi mey-i nāba yemin itdi demişler/ Gül gibi ele sāgar alub içmez ol andı**³³. - Ասում են, որ Բաքին ստիպել են երդվել անարատ գինու/, Վարդի պես գավը ձեռքը կաննի ու նման երդում չի տա: **Şerāb-ı dil-küşā eğler dil-i mecrûhi ey Bākī/ İlet ol derdmendi hāne-i hammāre eğlensün**³⁴- Է՛յ Բաքի, վիրավոր արտին միայն բացված գինին կուրախացնի,/ Այն դարդոսված խեղճ գինեգործին այս ուղերձը թող մի փոքր ուրախացնի: **Bezm-i safā vü reşh-i cām bu zemzem olmuş ol makām/ Mey-hāneler Beytül-Harām pir-i mugān şeyhül- harem**³⁵- Խրախ-

²⁸ Levend A., Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, TTK Basımevi, 1984, s.324.

²⁹ Küçük S., նշվ. աշխ., էջ 199.

³⁰ Նույն տեղում, էջ 245:

³¹ Kudret C., նշվ. աշխ., էջ 154.

³² Ergun N., Bakı. Hayatı ve şiirleri, İstanbul, 1935, s. 216.

³³ Նույն տեղում, էջ 215:

³⁴ Eyuboğlu İ., նշվ. աշխ., էջ 164.

³⁵ Ergun N., նշվ. աշխ., էջ 260.

Ճանքն ու լի գավաթով վայրն այս Ջենգեն դարձավ/ Գինե-
տները դարձան Քաարա, գինեգործն էլ՝ շեյխ-ուլիարեն³⁶: Բա-
քին անընդմեջ դրվատում է անհոգ խրախճանքները, ընդ-
գծում դրանց կարևորությունը, սակայն ժամանակ առ ժամա-
նակ խորասուզվում է կյանքի ու մահվան մասին մտորումնե-
րում: Այս ուղղությամբ բանաստեղծի պատկերացումներն
էապես տարբերվում են Ֆուզուլիից, ով մահը նմանեցնում էր
«բանաստեղծին երբևիցե հանգստություն չտվող արձագանքի
ու ստվերի»³⁷: Բաքին նույնպես ցավով խոսում էր իր անձա-
րության ու մտավախության մասին, անդրադառնում մահ-
վանը և շրջանցելով իրեն տանջող մտքերը՝ կրկին տոգոր-
վում լավատեսական գաղափարներով. **Adem diyārına çokdan
giderdüm ey Bâkî/ Şarâb-ı ‘aşk ile reftâra iktidârum yok**³⁸.- *Էյ
Բաքի, վաղուց փուչ աշխարհ կգնայի/ Միտք գինին վայելելու
էլ ուժ չունեն: Kadrini seng-i musallada bilüp ey Bâkî/ Gelüp el
bağlayalar karşına yarân saf saf*³⁹.- *Էյ Բաքի, ընկերներդ
հանգստաքարի մոտ կհասկանան քո արժեքը/ Երբ քո առջև
ձեռք բռնած շարք կկանգնեն: Բաքին վերոբերյալ բեյթում
կրկին մտորում է իրեն ըստ արժանվույն չգնահատելու մա-
սին, դիմում է ընկերներին, ովքեր նրա արժեքը կգիտակցեն
միայն իր մահից հետո: Նման խորհրդածությունները, կար-
ծում ենք, կապված էին կյանքի վերջին տարիների նրա ան-
հաջողությունների, մասնավորապես, բաղձալի շեյխուլ իս-
լամի կոչմանը չարժանանալու փաստի հետ: Կյանքի հիաս-
թափության մասին գրելիս նա կոչ է անում չվախենալ մա-
հից, որը չի ինայում ո՛չ իշխանավորին, ո՛չ էլ հասարակ մահ-
կանացուին. **Fezâ-yi lâmekâna bâl açıp uçmak diler Bâkî/
Benim şimden geru bu âşiyanda gönlüm eğlenmez**⁴⁰.- *Բաքին թև**

³⁶ Խալիֆի կողմից Մեքքա ուղարկված շերիֆ:

³⁷ Tanpınar A., նշվ. աշխ., էջ 154.

³⁸ Küçük S., նշվ. աշխ., էջ 45.

³⁹ Kudret C., նշվ. աշխ., էջ 58.

⁴⁰ Ergun N., նշվ. աշխ., էջ 150.

*առնելով անծայրածիր հեռուն է ուզում գնալ, / Քանզի սրանից
 հետո այս աշխարհում սիրտն այլևս չի ուրախանա: Mededün
 kalmadı feryād u figān eyleyecek / Sana kimden ire ey Bākī-i bi-
 çāre meded⁴¹. - Աղաչելու, պաղատելու համար քեզ ճար էլ
 չմնաց, / Այն անճար Բաքի, էլ ումի՞ց ես ճար առնելու: Sad
 hezārān nevbahār olsa bu fānī bāğda / Bir gül-i bīhar açılmaz
 Bākiyā sāger gibi⁴²- Եթե նույնիսկ հազարավոր երջանիկ գա-
 րուններ գան այս անցողիկ այգում, / Բաքիի համար նույնիսկ
 մի անփուշ վարդ էլ գավի պես չի բացվում: Bākī gider endīşe-i
 dūnyāyı gönülden / Değmez bu kadar rağbete bu menzil-i fānī⁴³-
 Բաքի, աշխարհի մտահոգությունը արտիցդ ջնջի՛ր: / Այդ չափ
 չարժի հույսեր տածել այս անցողիկ օթևանում: Gam değil
 Bākī beka semtine kılsa irtihāl / Nice şehler bu fenā mülkünde
 bākī kalmadı⁴⁴- Հոգ չէ, եթե Բաքին հարատևության վայրը
 չվի, / Քանզի շահերն էլ այս երկրում հավերժ չմնացին: Gönül
 virdin bu fāni mülke Bākī / Aceb gafletde kaldık hey meded
 hey⁴⁵- Բաքի, սիրտ տվեցիր բոլորին այս անցողիկ աշխար-
 հում, / Գուցե անուշադրության մատնվեցինք հե՛յ վախ, հե՛յ
 վախ:*

Դրա հետ մեկտեղ Բաքին հավատում և անվերապահորեն
 ենթարկվում էր ճակատագրին, որն էլ Աստծո և մարդու միջև
 միջնորդ էր՝ **Umūrun Hakka tefviz it tevekkül eyle ey Bākī...**⁴⁶
 / Է՛յ Բաքի, Աստծուց ամեն ինչ սպասիր ու ենթարկվիր...
**Fermān-ı aşka cān iledir inkiyādımız / Hük m –i kazāya zerre
 kadar yok inādımız / Baş eğmeziz edāniye dūnyā –yı dūn için /
 Allahadır tevekkülümüz itimādımız / Biz müttekā-yi zerkeş-i
 cāha dayanmazız / Hakkın kemāl –i lūtfunadır istinādımız / Züh d
 ü salāha eylemeziz ilticā hele / Tuttu eğerçi ālem –i ke vni**

⁴¹ Նույն տեղում, էջ 146:

⁴² Eyuboğlu İ., նշվ. աշխ., էջ 102:

⁴³ Kudret C., նշվ. աշխ., էջ 64.

⁴⁴ Eyuboğlu İ., նշվ. աշխ., էջ 101.

⁴⁵ Նույն տեղում, էջ 49:

⁴⁶ Նույն տեղում, էջ 103:

fesādımız/ Erbāb –i zāhir anlayamazlar murādımız /Minnet Hudāya devlet-i dünyā fenā bulur/ Bākī⁴⁷kalır sahife-i ālemde adımız⁴⁸-Միրոն ֆերմանին հոգով ենք ենթարկվում,/ Ճակատագրի վճռին ամեննին չենք առարկում,/ Ստոր աշխարհի համար ստորներին գլուխ չենք խոնարհում,/ Միայն Աստծուն ենք ենթարկվում և վստահում,/ Մենք մեծապատիվ ոսկեզօծ բարձին չենք հենվի,/ Մենք կապավիենք Աստծո բարյացակամությանը,/ Եթե մեր գործած չարիքներն աշխարհքով մեկ տարածվեն,/ Ճգնավորության մեջ էլ փրկություն չենք գտնի,/ Շարիաթականները մեր նպատակը չեն կարողանում հասկանալ,/ Աստծո կամոք, աշխարհի ողջ ունեցվածքը կոչնչանա,/ Սակայն երկրի երեսին, Էյ Բաքի, մեր անունը անմահ կմնա: **Zebān-i tan-ı adadan perişān olma ey Bākī/ Hezārān tişe-i āzār ururlar kāne incinmez⁴⁹.** - Էյ Բաքի, թշնամիների բամբասկոտ լեզվից մի նեղվիր,/ Կշտամբանքի հազարավոր կացիններով կհարվածեն, բայց դու չես նահանջի:

Բանաստեղծը վերագտնելով ինքն իրեն՝ նորից հույսով է լցվում, խոսում հավերժության մասին՝ անթաքույց հպարտությամբ ակնարկելով իր արժեքավոր գործերն ու անունը, որը հիշվելու է դարեդար⁵⁰: Հիասթափության մտորումները հիմնականում սերտ կապված էին աշխարհիկ վայելքների հետ: Նմանատիպ աղերսներ գտնում ենք նաև պարսից հայտնի բանաստեղծ Օմար Խայամի ռուբայիներում, որտեղ մահվան վերաբերյալ մտատանջություններն ուղեկցվում էին վայելքների կոչերով⁵¹: Այս առումով Բաքին իրավամբ

⁴⁷ Այստեղ բառախաղ է ներկայացված՝ **bākī**՝ **անմահ** ՝ **Բաքի** իմաստներով:

⁴⁸ Kudret C., նշվ. աշխ., էջ 152-153, Koca O., Divan Şiirinden Seçmeler, İstanbul, 2006, s. 76.

⁴⁸ Banarlı N., նշվ. աշխ., էջ 589.

⁴⁹ Eyuboğlu İ., նշվ. աշխ., էջ 49.

⁵⁰ Köprülü F., նշվ. աշխ., էջ 477.

⁵¹ Алиев Р., Османов М., Омар Хайям, Москва, 1959, стр. 96-97.

գտնվում էր պարսից բանաստեղծներ Հաֆեզի և Օմար Խայամի ազդեցության տակ⁵²: Այսպիսով, Բաքիի դիվանում ի հայտ է գալիս հոգեկան ծայրահեղ բռնկումների, հիասթափության և ոգևորության մի շղթայական ալիք: Եթե նրա ստեղծագործական կյանքի վաղ շրջանում իշխում էր անհոգության, ոգևորությամբ լի զգացումը, ապա հետագայում տեսնում ենք, թե ինչպես է Բաքին մռայլվում, հիասթափվում:

Անվստահության զգացումն իր մեջ խեղդելով՝ նա հետզհետե հանգում է այն կարծիքին, որ «կատարյալ է միայն ստեղծագործական իր ձիրքը», հանուն որի պատրաստ է շարունակել անընդմեջ պայքարը կյանքի հետ⁵³: Այսպիսով, իրար են հաջորդում հոգեվիճակի անկումներն ու վերելքները: **Zerger-i kāmildir sanat-ı şirin Baki/Nic olur gel berü seyr eyle kalem-kārliğı**⁵⁴ - *Բաքին պոեզիայի կատարյալ ոսկերիչ է, /Արի՛ ու տե՛ս՝ գրչարվեստն ինչպես է լինում*: Առաջին հայացքից թվում է, թե Բաքիի բանաստեղծությունները միայն բնության վերացական նկարագրություններ են և իրականության հետ որևէ առնչություն չունեն: Հետաքրքրական է, որ գրեթե ամբողջ կյանքում նա վայելել է սուլթանների, բարձրաստիճան պաշտոնյաների հովանավորությունը, սակայն դա նրան չի խանգարել երբեմն քննադատաբար արտահայտվել երկրում տեղի ունեցող իրադարձությունների մասին: 1526 թ. օգոստոսին Սուլթան Սուլեյման Քանունին արգելում է գինու ներմուծումը և հրամայում գինով լի նավերն այրել: Բաքին այս կապակցությամբ իր վրդովմունքն է արտահայտում⁵⁵. **Reh-i mey-hâneyi kat itdi tîg-i kahrı sultânun/ Su gibi arasın kesdi Sitanbûl u Kalâtânun/ Miyân-ı âb-u âteş oldu cây-ı kesti sahba/ Batırdı yetürdü rûzgâr âyîn-i aysın bezm-i rindânın.../ Hilâl âsâ fürûzân**

⁵² Eyuboğlu İ., նշվ. աշխ., էջ 102-103.

⁵³ Նույն տեղում, էջ 49:

⁵⁴ Նույն տեղում, էջ 50:

⁵⁵ Köprülü F., Edebiyat Ara... , նշվ. աշխ., էջ 474, İpekten, H., Bâki, Hayatı, Sanatı,... էջ 33.

oldu bahr-i nîlgün üzre/ Şafektan dem urur âb-ı şerâb âlûdu deryânın⁵⁶.-Սուլթանի կործանիչ թուրը վերջ դրեց գինետան ճամփաներին,/ Ջուր կտրեց Ստամբուլն ու Գալաթան,/ Գինին ջուր ու կրակ դարձավ, վերջացավ:/ Քամին խորտակեց, ոչնչացրեց ռինդերի կերուխումի գինին,/ Կապուտակ ծովի վրա լուսինը զարդի պես փայլատակեց,/ Իսկ այգաբացին էլ ծովի մեջ ջրախառն գինին ծփաց⁵⁷:

Բաքին երգիծական երանգներով ծաղրում էր կեղծ բարեպաշտներին և հրավիրում էր մասնակցելու անմոռանալի խնջույքների⁵⁸: Ի հակադրություն սուֆիների՝ Բաքին գովերգում էր հասարակ մարդուն և նրա աշխատասիրությունը: Ինչպես գրում է խորհրդային գրականագետ Ե. Մաշտակովան, Բաքիի ստեղծագործություններում առկա էին «ազատ կոչերը»⁵⁹: «Ե՛կ քեզ նմանվենք ու գավաթը վար դնենք, - գրում է Բաքին, - դո՛ւ մեզ հասցրու այն երանելի վիճակին, որը մեզ պարզևում է գինին: Բարեպա՛շտ, այդ ծանրությամբ մի պատրաստվիր դրախտ թոչել, նախ հանիր փարաջան և չալման ու մի փոքր թեթևացիր» **Koyalım sāgarı zāhid sana hemreng olalım/ Bize keyfiyyet-i sahbā gibi bir hālet bul/ Zāhid ol sīklet ile uçmağā hazırlanma/ Çıkar ol cübbe vü destārı biraz hiffet bul**: Բաքին նույնիսկ հանդգնում է քննադատել կեղծ բարեպաշտ շեյխին. **Gelemez bezm-i ayaşa vāiz ü şeyh/ Bunda nā-sāz ü nā-sezā neyler...**- Չի կարող գալ խնջույքի խրատներ կարդացող շեյխը/ Ոչ դրա տեղն է, ոչ էլ ժամանակը... Բաքին

⁵⁶ Ergun N., նշվ. աշխ., էջ 312.

⁵⁷ Օսթ. Նույն ժամանակահատվածին է վերաբերում օսմանյան դիվանի բանաստեղծ Նևիի գազելներից մեկը, որտեղ նա, չթաքցնելով զայրույթը, գրում է. **Kalb-i āşik gibi vıran ittiler meyhāneyi/Çeşm-i dilber gibi bimar ittiler mestāneyi** Միրահարի սրտի պես գինետունն ավերեցին,/ Հիվանդացրին հարբածին, ինչպես գեղեցկուհու աչքերը կհիվանդացնեին: Այդ մասին տե՛ս u Levend A., նշվ. աշխ., էջ 401:

⁵⁸ Боролина И., նշվ. աշխ., էջ 159.

⁵⁹ Маштакова Е., Из истории сатиры и юмора в турецкой литературе (XIV- XVII вв), Москва, 1972, стр. 105.

հեզնելով սուֆիներին՝ գրում է, որ նրանց միակ հզորությունը մարջանի թզրեհի մեջ է, առանց որի ոչ ոք չի ենթարկվելու. **Koyup tesbîh-i mercânı seni kim dinler ey vâiz / Ey sôfi bugün bana ise irte sanadır...**⁶⁰/ Է՛յ սուֆի, եթե այսօրն իմն է, ապա վաղը քոնն է լինելու: Այս թեմայով առանձնանում է *değiş* (փոխիր) ռեդիֆով գազելը, որտեղ Բաքին բացեիբաց քննադատում և հորդորում է կեղծ բարեպաշտներին փոխել կենսակերպն ու տրվել միայն վայելքներին: Միայն նման ճանապարհով էր հնարավոր կոտրել նրանց միջև գոյացած անհավասարությունը, և այս մասին Ա. Կոզմոյանը գրում է. «զինին ստեղծված է՝ իր մեջ կուտակած արբեցնող, մոռացնող, բուժող, զվարթացնող, նաև մարդկանց հավասարեցնող հատկություններով»⁶¹: **Sôfi tesbih ü asâyi mey-i gül-fâma deġiş/ Hırka-i zühd ü riyâyı çıkarıp câme deġiş/ Ârife çünki yeter bir gül eġer ârif isen/ Götürü âlemi bir tâze gül-endâma deġiş.../ Çıkarıp atlas u dîbâyı bir ihrâma deġiş/ Cânı cânâna verip ol yürü bî-nâm ü nişân/ Merd isen nakd-, hayâtı bir iyi nâma deġiş.../ Âlemin zevk safâsın gam u âlâma deġiş**⁶² - *Սուֆի, թզրեհդ ու գավազանդ վարդագույն գինով փոխիր./ Բարեպաշտի և երկերասանի հրրքան*⁶³ *հանիր և հագուստով (կամ էլ գավաթով) փոխիր./ Ամբողջ աշխարհը մի նոր վարդի տեսքով փոխիր./ Հանիր ատլասն ու գունավոր մետաքսը, փոխիր իհրամով*⁶⁴ *Հոգին սիրելիին տուր, առանց անուն և հետք թողնելու առաջ շարժվիր./ Եթե մարդ ես, ունեցվածքդ բարի անունով փոխիր./ Տխրությունն ու ցավերը աշխարհի հաճույքներով, վայելքներով փոխիր:*

Առաջարկելով գինետուն գնալ, վայելել անմահ ջուրը՝ Բաքին միևնույն ժամանակ խնդրում է սուֆիի առջև սիրային

⁶⁰ Kudret C., նշվ. աշխ., էջ 82, 124, 114, 130.

⁶¹ Կոզմոյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 38:

⁶² Dvorak R. Bâkıs Dîvân . Ghazalijjât, Leiden, 1908, p. 239-240, Kudret C., նշվ. աշխ., էջ 144-145:

⁶³ Դերվիշի զգեստ:

⁶⁴ Ուխտագնացության համար նախատեսված հագուստ:

գաղտնիքները չբացահայտել, քանզի նա անտեղյակ է այդ ամենից. **İnkār etme söfi şerābın menāfiin/Üstād-ı hikmet öyle buyurmuş kitābda**⁶⁵ -*Մուֆի՛, գինու օգուտը չմերժես, /Քանզի գիտուն վարպետի խոսքն է ասված գրքում: **Söfi gelicek açma sakın aşk hadīsın/ Dānā-dil isen sırrını nādāna duyurma***⁶⁶.- *Մուֆին հենց գա, սիրո թեման մի բացիր, / Եթե սրտով ես զգում, գաղտնիքդ անտեղյակին մի հաղորդիր: **Kişiyi her zaman Hak etmesin eğlencesiz söfi/ Mey-i nāb olmasa bezm-i cihanda gönlüm eğlenmez***⁶⁷ -*Մուֆի՛, Աստված ոչ մեկին առանց ուրախության թող չթողնի՛, / Աշխարհի մեջլիսներում, եթե մաքուր գինի չլինի, սիրտս չի ուրախանա:*

Ամփոփելով խնջույքների, կյանքի վայելքների թեմատիկան՝ կարելի է եզրակացնել, որ Բաքին արժևորել է կյանքը, անդրադարձել մահվանն ու ուղիներ փնտրել տխրությունից, հիասթափությունից ձերբազատվելու համար: Իհարկե, նա որոշ առումով կրկնում էր նախկին բանաստեղծներին, սակայն չենք կարող չարժևորել նաև քարացած կառույցներից դուրս գալու նրա անընդմեջ փորձերը: Բաքին կարողանում էր գուցե արդեն հայտնի երևույթներն ու զգացումներն արտահայտել անսպասելի ու զարմանալիև, ինչու չէ, նոր, կենդանի պատկերներով, որն էլ նորույթ էր Օսմանյան պոեզիայում: Բաքիի պոեզիային բնորոշ է հոգեկան վերելքների և վայրէջքների հերթազայությունը. Նրա հերոսը լավատեսության և հոռետեսության ուրույն համակեցության կրող է: Մեր առջև կանգնած է ինքնամփոփ մի կերպար, ով խնջույքներում արտաքուստ անհոգ երևալով՝ ոգևորում է ընթերցողին, բայց միևնույն ժամանակ ցավ ու կսկիծ է ապրում ամփոփված վշտերի ու մահվան սարսափի մեջ:

⁶⁵ Kudret C., նշվ. աշխ., էջ 36.

⁶⁶ Նույն տեղում, էջ 38:

⁶⁷ Նույն տեղում, էջ 150:

**ТЕМАТИКА ПИРШЕСТВ И УДОВОЛЬСТВИЙ
В ДИВАНЕ БАКИ**
Ани Саргсян
(резюме)

Поэзия Ринда Баки – поэта, мастера газели – преимущественно была связана с его социальным положением в обществе. В тематической системе его дивана нашли место мотивы беззаботных пиршеств, пьянства, краснощекого виночерпия с лицом мака, розового вина, кувшина, похожего на розу и тюльпана, и превратившиеся в цветники кабаки. Баки ценил жизнь, думал о смерти и искал пути избавления от тоски и разочарования. Баки описывал явления и чувства, может, уже известные, неожиданным образом, удивительно, с помощью живых картин. Это и стало новизной в османской поэзии.

**THEMES OF FEASTS AND PLEASURES
IN THE DIVAN OF BAKI**
Ani Sargsyan
(summary)

The main core of *rind*-poet and master of gazel Baki's poetry is predominantly concerned with his social status. There are various motives of careless feasts, revelries; rose and tulip-like wine etc. in the thematic structure of Divan. Baki has prized life, referred to death and sought for the ways to get rid of sadness and disappointment. Baki was able to manifest obvious themes in a specific and unexpected way along with lively figures that were novel in the Ottoman poetry.